

Валерію Сергійовичу РИБАЛКІНУ

60

Валерій Сергійович Рибалкін – відомий український арабіст, перекладач, дипломат, доктор філологічних наук, професор. Фахівець у галузях арабських лінгвістичних вчень, лексикології та лексикографії, арабської археографії, кораністики, історії українського сходознавства, арабської літератури та ін.

Народився 19 травня 1952 р. у с. Котенкове Новгородківського району Кіровоградської області у сім'ї ветеринарних лікарів. У 1969 р. закінчив із золотою медаллю Ульяновську середню школу № 2 Кіровоградської області.

У 1970–1973 рр. вивчав арабську мову у Військовому інституті іноземних мов (м. Москва), служив у Радянській Армії; у 1976 р. закінчив екстерном з відзнакою східний факультет Ленінградського державного університету ім. О.О. Жданова за спеціальністю “арабська філологія”.

У 1976–1978 рр. працював викладачем, перекладачем арабської, англійської та португальської мов, науковцем, зокрема на посаді молодшого наукового співробітника Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. У 1979–1981 рр. перебував у відрядженні в м. Адені (НДРІ), де працював старшим перекладачем в апараті президента країни. У 1981–1984 рр. навчався з відривом від виробництва в аспірантурі Ленінградського відділення Інституту сходознавства АН СРСР за спеціальністю “семітські мови”. У 1984 р. в Ленінградському державному університеті ім. О.О. Жданова захистив кандидатську дисертацію на тему “Принципы построения арабских лексикографических трудов VIII–XIII вв.” (науковий керівник – проф. А.А. Халідов). Пройшов шлях від молодшого до старшого наукового співробітника в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР (1978–1990). У 1990–1992 рр. – засновник та завідувач кафедри теорії і практики перекладу (ТПП) східних мов у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка – першої в історії України випускної спеціалізованої сходознавчої структури. З 2003 р. й донині – за сумісництвом професор кафедри Близького Сходу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка – правонаступниці заснованої В.С. Рибалкіним у 1990 р. кафедри ТПП східних мов.

Із перших днів заснування у 1991 р. працює в Інституті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України – у 1991–1996 рр. – на посаді заступника директора з наукової роботи і завідувача відділу Близького та Середнього Сходу, а з 1999 р. – завідувач відділу “Україна і Схід”, а згодом – після реорганізації – відділу Класичного Сходу.

У 1995 р. проходив стажування в Інституті дипломатичних студій при МЗС Єгипту (Каїр); у 1996–1999 рр. – радник Посольства України в ОАЕ з політичних питань.

Після повернення до України в 1999 р. й дотепер працює в Інституті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, а також за сумісництвом – у 1999–2004 рр. – професор Київського інституту східної лінгвістики і права. У 2005–2008 рр. – ректор Київського університету “Східний світ”, у 2008–2012 рр. – президент того ж університету. З 2003 р. і дотепер – професор Київського національного лінгвістичного університету. У вересні

2012 р. призначений завідувачем кафедри сходознавства імені Ярослава Дашкевича у Львівському національному університеті імені Івана Франка, також за сумісництвом.

У ВНЗ України протягом багатьох років В.С. Рибалкін викладає такі фахові дисципліни, як арабська археографія, арабська лексикологія та лексикографія, арабська мова (класична, єгипетський діалект), вступ до арабської філології, теоретична граматики арабської літературної мови, історія арабських лінгвістичних вчень, класична арабська література, класичні тексти ісламу, Коран та кораністика, лекції з Корану, опис арабських рукописів та ін. Керує дипломними, магістерськими та кандидатськими працями молодих дослідників, консультує роботи трьох докторантів. Під керівництвом В.С. Рибалкіна захищено шість кандидатських та одна докторська дисертація.

Вчене звання старшого наукового співробітника В.С. Рибалкін отримав ще за радянських часів – у 1991 р., а доцента – вже в незалежній Україні в 1992 р. Там же, в Інституті сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, у 2000 р. захистив докторську дисертацію (тема “Арабська лінгвістична традиція: класичні концепції та їх сучасна інтерпретація”). З 2001 р. – провідний науковий співробітник; у 2005 р. отримав вчене звання професора.

Досліджує історію арабських лінгвістичних вчень, лексикографію арабської літературної мови, мовну ситуацію в сучасному арабському світі, арабські рукописи, коранічну екзегетику, класичну арабську літературу тощо.

В.С. Рибалкін – автор понад двохсот наукових праць, у тому числі таких фундаментальних досліджень, як книги “Арабская лексикографическая традиция” (Київ, 1990), “Ранние арабские словари” (1994), “Классические арабские словари” (1994), “Арабская лингвистическая традиция: истоки, творцы, концепции” (Київ, 2000), “Коран. Дослідження, переклад (фрагмент), коментарі” (Київ, 2002), “Классическое арабское языкознание” (Київ, 2003), низки статей в Українській літературній енциклопедії, енциклопедії “Українська мова”, Енциклопедії сучасної України, “Православной энциклопедии” (Москва), “Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics” (Leiden: Brill) та ін.

Протягом тільки останніх декількох років В.С. Рибалкін керував і керує такими науковими проектами:

- Соціокультурна функція сакрального тексту на Сході: лінгвостилістичний, ідейно-естетичний та правничий аспекти (ІС НАНУ, 2007–2011 рр.);
- 17th Century Historical Sources Concerning Moldavia and Ukraine: Research on Paul of Aleppo’s *Travels of Macarius III, Patriarch of Antioch* (ІС НАНУ, Інститут східних рукописів РАН, Інститут досліджень Південно-Східної Європи Румунської АН, 2012–2014 рр.);
- Сакральні тексти Сходу: семантика і прагматика, рецепція та інтерпретація (ІС НАНУ, 2012–2016 рр.).

На міжнародній темі варто зупинитися докладніше. Антіохійський патріарх Макарій здійснив у 1654 р. подорож до Русі та інших православних країн (у Молдавію, до земель козаків). Його супутник і син дякон Павло Алепський виконав опис цієї мандрівки арабською мовою з багатьма вульгаризмами з сирійського діалекту. Він підмічає і фіксує побутові риси молдаван, козаків, московитів, описує важливі політичні події, свідком яких він став під час мандрів. Саме тому “Подорож Макарія” є важливим історичним джерелом XVII ст. для дослідників російських та румунських і меншою мірою – українських.

Опис “Подорожі” мовою оригіналу досі існує лише в рукописах. До різних арабських оригіналів раніше зверталися такі українські сходознавці, як А.Ю. Кримський, Т.Г. Кезма, О.Й. Пріцак, А.П. Ковалівський та Я.Є. Полотнюк. А.Ю. Кримський під час свого відрядження до Леванту (1896–1898) придбав фрагмент короткої редакції діаріуша Алепського. З червня 2012 р. В.С. Рибалкін залучив до міжнародного проекту з видання повного критичного тексту “Подорожі” мовою оригіналу (за текстами англійського, французького та російського рукописів), за участю науковців Росії та Румунії групу арабістів з Інституту сходознавства НАНУ. Після звірки зарубіжних текстів заплановано звернутися також до матеріалів короткої редакції манускрипту А. Кримського. Наступний етап проекту передбачає повний переклад арабського тексту

англійською мовою з відповідним науковим апаратом (коментарі, бібліографія, індекси тощо).

Місцеперебування рукопису А.Ю. Кримського виявилось невідомим. В.С. Рибалкіну довелося докласти чимало зусиль, поки його у 2004 р. не було “відкрито” заново. До війни рукопис зберігався у фондах арабо-іранського кабінету ВУАН, а потім помандрував з О.Й. Прицаком до Німеччини, а далі – до США. Нині він зберігається в архіві вченого в Києво-Могилянській академії і завдяки зусиллям В.С. Рибалкіна знову поступово повертається до наукового обігу.

У 1995 р. В.С. Рибалкін став другим лауреатом Премії ім. А. Кримського НАНУ після її заснування (перший – О.Й. Прицак). Він нагороджений почесною відзнакою митрополита Лівану Ж. Хадара за роботу з організації Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО “Діалог культур” (Тріполі, 2001). Стипендіат Американської ради наукових товариств (2001–2002). Фулбрайтівський стипендіат (2002–2003). За престижними грантами проводив науково-дослідну роботу в Тель-Авівському (1995–1996), Мічиганському (2002–2003) та Гарвардському (2003, 2004) університетах.

Серед інших відзнак вченого варто також згадати Почесну відзнаку Еміра Катару Шейха Аль Сані за участь у Сьомому культурному фестивалі у м. Доха і виступ на конференції “Сходознавство та цивілізація” (2008), Грамоту Посольства Ісламської Республіки Іран в Україні (Київ) за вагомий внесок у розвій та поширення перської мови і культури на теренах України (2010), Почесну відзнаку Наукової асоціації емірату Дубай за визначний внесок у розвиток арабської мови у світі (2012).

В.С. Рибалкін – учасник понад двадцяти міжнародних конгресів, симпозіумів та конференцій у Москві (1982), Ленінграді (1983), Єревані (1984), Аммані (Йорданія, 1987), Олександрії (АРС, 1991), Тель-Авіві (1995), Дубаї (1997, 2012), Бейруті – Тріполі (Ліван, 2001, 2011), Ен Арборі (США, 2003), Торонто (2003), Лодзі (2005), Манамі (2005), Досі (Катар, 2007, 2008), Шарджі (ОАЕ, 2012), Стамбулі (2012) та ін.

Останні півтора десятиліття В.С. Рибалкін поглиблено досліджує Коран, паралельно виконуючи його коментований переклад українською мовою. Загалом окремою книгою, у різних хрестоматіях та у вигляді статей у наукових журналах з 2002 р. ним вже видано більше половини тексту Святого Письма мусульман українською мовою. Це – складна, копітка і тривала робота. Так, видатні російські арабісти І.Ю. Крачковський та М.-Н. Османов займалися такою працею кожен майже чверть століття. В.С. Рибалкін у своєму проєкті керується як досвідом своїх попередників, так і демонструє сучасні методологічні підходи до розуміння Священного тексту. У цьому, зокрема, можна пересвідчитися, звернувшись до таких публікацій вченого, як “Ідеологічні та лексикограматичні рифи в перекладах Святого Письма мусульман” (1998), «“Хрещення” в ісламі» (2000), “Святость и святыє в исламе” (2001), “Автохтонна традиція коранічної екзегези” (2001), “Основні коранічні табу” (2004), «The “illiterate” Messenger» (2005), “Святотатство *versus* сакральність в ісламі” (2008), “Concept of *walāyah* in Islam” (2009), “Клятви в Корані” (2010), “Кораністика Кримського” (2011), “Специфіка рецепції та інтерпретації коранічного тексту” (2012) та ін.

Вчений проводить велику науково-організаційну роботу. У 1988–1991 рр. він був членом Президії Всесоюзної асоціації з питань східного літературознавства (Інститут сходознавства АН СРСР, Москва), у 1989 – членом оргкомітету Всесоюзної конференції, присвяченої 100-річчю Михайла Ну’айме (Москва, Київ, Полтава), у 1990 – входив до оргкомітету Всесоюзної конференції з питань східного літературознавства (Москва, Сімферополь), у 1991 р. організував у Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка Всесоюзну конференцію, присвячену 120-річному ювілею А. Кримського; він є постійним членом оргкомітетів конференцій, що проводить Інститут (зокрема, V–XV сходознавчих читань А. Кримського), у 2011 р. виступив ініціатором та співорганізатором Міжнародної конференції “*Агатангел Кримський – провідник українсько-ліванських культурних і гуманітарних відносин*”, що відбулася в Бейруті тощо.

З 2006 року і дотепер В.С. Рибалкін – голова спеціалізованої Ради по присудженню докторських і кандидатських ступенів Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського

НАН України за спеціальністю 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії. Абсолютна більшість докторських та кандидатських дисертацій зі східних мов в Україні захищена саме в цій раді.

Наукову діяльність В.С. Рибалкін ще з 80-х рр. минулого століття продовжує гармонійно поєднувати з художніми перекладами. У 2011 р. в Тернопільському видавництві “Богдан-букс” у серії “Скарби Сходу” він видав переклад “Тисяча й однієї ночі” (570 сторінок) українською мовою, виконаний вперше з арабського оригіналу. Книжка має ошатний дизайн, доповнена примітками та глосарієм самого перекладача. З появою на початку XVIII ст. французького перекладу А. Галлана славетної арабської збірки казок “1001 ніч” книга стає улюбленою для європейських читачів. Проте “арабських казок”, на додаток до тих, які можна прочитати у збірці, існує так само чимало. Їхнє побутування значною мірою – винятково усне. Такі казки, прислів’я та приказки записував у ліванських селах та м. Бейруті Агатангел Кримський протягом відрядження на Схід (1896–1898). Вони органічно доповнюють і продовжують жанровий репертуар легендарної “1001 ночі”, подеколи вносячи варіації та модифікації до її оповідок (“Казка про горбаня” тощо).

На початку 2013 р. у тій же серії вийшла ще одна впорядкована В.С. Рибалкіним збірка казок під назвою “Руввас та сорок розбійників”. Це – переклад та літературна обробка українською мовою арабських текстів, зібраних А.Ю. Кримським. Книга відкривається цікавою розлогою передмовою упорядника “Казковий світ Агатангела Кримського”.

Валерій Рибалкін відвідав більше половини арабських країн; він і сьогодні бажаний гість в арабському та мусульманському світах: його завжди радо запрошують до інтерв’ю арабські ЗМІ.

Вчений є членом консультативної ради журналу “Romano-Arabica” (Бухарест, Румунія, http://araba.ils.unibuc.ro/?page_id=2809), членом редколегій журналів “Вісник Львівського університету”, “Мова та культура”, “Сходознавство”, “Східний світ”.

У свої шістдесят він невтомно розвиває вітчизняну арабістику. На запрошення документалістів бере участь у зйомках фільмів, у яких розкриваються маловідомі факти з українського сходознавства. Виступає на радіо.

Бажаємо Валерію Сергійовичу Рибалкіну успіхів у житті, міцного здоров’я, щастя й багато років плідної натхненної праці – хай подовжить Аллах його тінь над нами!